

УДК 37.013.42(438)

ЗАРОДЖЕННЯ Й РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ШКОЛИ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ПОЛЬЩІ

Світлана Когут

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто питання зародження й розвитку наукових шкіл соціальної педагогіки Польщі. Виділено етапи у розвитку наукових шкіл соціальної педагогіки, визначено специфічні особливості кожного з них. Проаналізовано наукову діяльність найяскравіших персоналій шкіл соціальної педагогіки. Описано наукові осередки соціальної педагогіки Польщі.

Ключові слова: розвиток, наукова школа, соціальна педагогіка, соціально-педагогічні дослідження, соціалізація.

Соціальна педагогіка Польщі розвивалася оригінальними шляхами. На різних етапах її еволюції окремі аспекти виявлялися по-різному, суттєво змінювалися. Аналізуючи місце і роль наукових шкіл соціальної педагогіки Польщі, мали на меті: а) з'ясувати сутність поняття “наукова школа”; б) обґрунтувати етапи їхнього розвитку; в) розглянути їхню тематику соціально-педагогічних досліджень.

Початки соціальної педагогіки Польщі часово пов'язані з другою половиною ХІХ ст., коли увагу дослідників привернули проблеми соціально дезадаптованих дітей та молоді. Це привело до того, що у контексті загальнопедагогічних досліджень з'являються соціальні як інновація. Зароджуються наукові школи соціальної педагогіки.

Визначаючи поняття “наукова школа”, Б. Кедров акцентує на інноваційному аспекті наукової школи, характеризує його як “структурний осередок сучасної науки, яка існує всередині самої науки і дає змогу концентрувати зусилля невеликої групи порівняно молодих учених під безпосереднім керівництвом засновника цього наукового напрямку на вирішенні визначеної, досить обмеженої ділянки актуальних проблем у тій чи іншій галузі науки” [2]. Проблеми термінологічного визначення наукової школи досліджували П. Анохін, Є. Бойко, Д. Зербіно, К. Ланге, Н. Родний, Ю. Храмов.

Найповніше, на нашу думку, поняття “наукова школа” розглядає Д. Зербіно. Він виділяє такі чотири ознаки: виокремлення нового

оригінального напрямку в науці; спільність основного кола завдань, які розв'язуються в школі, для всіх її представників; спільність принципів і методичних прийомів розв'язання поставлених завдань; навчання молодих учених наукової творчості (у широкому розумінні цього слова) завдяки безпосередньому й тривалому науковому контакту керівника школи та його учнів [1].

Деякі науковці, характеризуючи це поняття, зосереджували увагу на окремих його аспектах. Зокрема, В. Гасілов зазначав, що “наукова школа – це співтовариство вчених різних статусів, компетенції і спеціалізації, які під керівництвом лідера координують свою дослідницьку діяльність” [2]. М. Ярошевський звернув увагу на такий важливий аспект наукової школи, як необхідність створення її “концептуального і методичного апарату, ціннісних орієнтацій і категоріального ряду” [2].

Для зручності пошуку визначили дослідницьку ієрархію ознак “наукова школа” як поняття і наукового явища. *Перша ознака* (на її підставі розглядали наукові школи соціальної педагогіки Польщі) – виникнення характерних для соціальної педагогіки концептуальних засад і підходів до соціалізації особистості як взаємодії індивіда і соціуму, а також соціально-педагогічно-орієнтованої діяльності суспільних інституцій. *Друга ознака* школи соціальної педагогіки – це поява її як інноваційного напрямку в педагогічній науці на межі психології та педагогіки. *Третя ознака* – визначення головних завдань наукового пошуку, напрямів, проблем і формулювання спільних принципів й методичних прийомів. *Четверта ознака* – навчання молодих учених (створення систем професійної підготовки фахівців різного рівня відповідної галузі).

Зауважимо, що сучасні польські науковці досліджують історію наукової школи соціальної педагогіки за наведеними ознаками. З огляду на це, на підставі аналізу соціальної площини в інноваційних педагогічних ідеях, виокремлено етапи становлення наукових шкіл соціальної педагогіки Польщі. Основою для визначення етапів стали зафіксовані істориками педагогіки Польщі нові дослідження соціально-педагогічних явищ, концептуальних засад і підходів, характерних для соціальної педагогіки як науки. Вони відбувалися на тлі нових процесів у соціальних системах та характеризувалися суттєвими змінами у розвитку суб'єктів соціально-педагогічної діяльності й соціальної політики.

Перший етап (друга половина XIX ст.–1920) – вихідний в розвитку соціальної педагогіки Польщі. Простежується виникнення у контексті педагогіки й психології інноваційного напрямку досліджень. Дослідження дитячого і дорослого віку спрямовані на вивчення особливостей взаємозв'язку особистості із середовищем, аналізують різноманітні середовища, вирізняється сутність і масштаб їхніх впливів, ведеться пошук

шляхів взаємодії середовищ у вихованні людини. Виявлено, що і у Польщі початку XX ст. виховання дитини розглядали як процес соціалізації: вивчають впливи різних соціальних середовищ на формування особистості у дитячому і дорослому віці, проблеми формування її соціальної активності.

Розглядаючи першу ознаку наукової школи соціальної педагогіки (концептуальні засади і підходи до вивчення соціалізації особи як взаємодії індивіда й соціуму, а також соціально орієнтованої діяльності виховних інституцій), зауважимо, що у Польщі є різні погляди щодо зародження ідей соціальної педагогіки. Зокрема, Д. Дринда [4] подає три можливі варіанти. Початки соціальної педагогіки розглядає в поглядах Платона (перший); в ідеях нового виховання, які „перенесені” з Північної Америки в Європу наприкінці XIX ст. (другий); у поглядах, започаткованих Д. Локком на людину як істоту соціальну, розвиток якої залежить від соціального середовища (третій).

Особливий підхід соціальної педагогіки до процесу виховання людини виникає на ґрунті емпірії, що різноманітні явища середовища перманентно впливають на особистість та соціальні групи й зумовлюють її розвиток у них. Соціальна педагогіка розглядає процес виховання ширше, ніж суто педагогічну категорію, – у взаєминах учитель-вихованець (учень). Таке поняття виховання характерне для педагогічної думки минулого (уявлення про школу як ізольовану інституцію з обмеженим полем діяльності). Соціальні відносини розглядали як стійкі, стабільні та необхідні не як джерело розвитку, а як самоцінні, що формувало тривалі стереотипи уявлень молодих поколінь. На початку XX ст. контекст педагогіки наповнюється дослідженнями виховних впливів на учнів поза школою. Аналізується середовище їхнього життя, дозвілля, взаємозв'язки з різними матеріальними, культурними, соціально-моральними цінностями.

Такі емпіричні дослідження констатували наявність певних явищ гармонізації взаємодії особи і соціуму (або дискомфорту, протидії), були потрібні для того, щоб організувати раціональне планування практичної позашкільної діяльності з дітьми і молоддю. Методологічне значення цих соціально-педагогічних досліджень полягало у розширенні об'єкта і предмета педагогіки як науки, виокремлення у ній окремої площини соціальної педагогіки, розширення поля її діяльності на інші середовища.

Емпіричною основою для активного зацікавлення проблемами виховувального середовища у Польщі на зламі XIX–XX ст. була діяльність позашкільних освітньо-виховних інституцій, літніх колоній, літніх таборів, бібліотек. Значна частина передової інтелігенції, науковців, учителів досліджують соціально-педагогічні аспекти розвитку молодшої людини. У цей час видано цикл популярних книг (наприклад, Бібліотечка початкового виховання при журналі “Домашній опікун”). Один з ініціаторів їх заснування

– *Болеслав Прус* (Олександр Гловацький). Предметом теоретичних досліджень Б. Пруса був зв'язок освіти із соціальним розвитком. Про це свідчать його статті “Як виглядає наш суспільний розвиток”(1882), “Нарис програми в умовах теперішнього розвитку суспільства”(1883). Вони одержали широкий резонанс і високу оцінку, розширили об'єкт педагогіки увагою до соціально-орієнтованої, виховної позашкільної діяльності, соціальної допомоги, охорони здоров'я, організації спеціального виховувального середовища. Б. Пруса у Польщі вважають одним із фундаторів соціальної педагогіки [9, s. 56].

У поглядах соціального педагога Станіслава Карповіча (1864–1921) відображені тенденції “вільного виховання”. Виховання він трактував як інструмент перебудови суспільства. С. Карповіч ставив таку мету: створити науку про “різномічне навчання людини у погодженні з вимогами природи і відповідно до потреб суспільства” [5]. Основним у його підході був висновок, що “остаточним результатом має бути пізнання природного і суспільного середовищ для того, аби особистість могла регулювати свої відношення з ним” [4, s. 19].

У детально викладених засадах своєї “техніки виховання” С. Карповіч аналізує умови виховання, зміни соціокультурного середовища та їхній вплив на дитину. Теоретичні основи соціальної педагогіки мали бути зреалізовані у Будинку дитини, яким він керував. Та Перша світова війна перешкодила цьому. Згідно з даними польських дослідників діяльності С. Карповіча [9, s. 57], Будинок дитини був творчим осередком науки, мистецтва і соціалізації дитини. Власне завдяки ідеї про необхідність пізнання середовищ існування, регулювання взаємин особистості та середовища шляхом діяльності спеціальних соціально-педагогічних інституцій С. Карповіч став основоположником соціальної педагогіки Польщі. У теоретичних дослідженнях С. Карповіча є і погляди на ресоціалізацію дорослих.

Людвік Кживицький (1859–1941) досліджував проблеми освіти і виховання. Розглядаючи виховання на тлі розвитку політичної і культурної систем, він вказував на потребу побудови такої системи освіти, яка б могла забезпечити молоді можливість безперервної участі в культурному житті та самоосвіті. Польські науковці вважають Л. Кживицького першовідкривачем концепції освіти протягом усього життя.

На розвиток соціальної педагогіки як нової дисципліни у Польщі й розробку її наукового апарату значний вплив мали дослідження *Гелени Радлінської* (1879–1954), яка всю свою наукову і практичну діяльність присвятила визначенню теоретичних засад соціальної педагогіки. Суспільну та освітню діяльність Г. Радлінська розпочала в час революції 1905 р., будучи активною членкинею Товариства суспільної самопомоги об'єднання вихователів, працюючи в Народному університеті ім. А. Міцкевича

(м. Краків). Вона розглядала взаємозалежність виховної діяльності й впливів соціуму. Середовище детермінує ефективність різних виховних дій – вихідна теза Г. Радлінської. “Педагог, – пише вона, – який здійснює плановану діяльність і в її процесі займається формуванням окресленого ідеалу вихованця, має брати до уваги впливи середовища та спрогнозувати їх наслідки” [7, s. 15].

Г. Радлінська систематично досліджувала роль середовища в процесі виховної діяльності, вважаючи, що пізнання впливів і умов середовища є головним обов’язком педагога, бо від цього залежить результат виховних намірів і зусиль. Вважаючи, що впливи середовища є як негативні, так і позитивні, вона виділила дві ділянки головних завдань соціальної педагогіки: компенсація і перебудова середовища. Компенсація – це пошук тих сил, які можна відновити, чинників, якими можна послуговуватися. Перебудова середовища полягає у планованій організації середовища, пошуку в ньому суспільних сил, здатних до виконання запланованих змін.

Ще до організації системи професійної підготовки Г. Радлінська визначила головні її напрями з огляду на суспільні потреби й можливості тогочасної науки. Широке коло завдань, які повинна вирішувати соціальна педагогіка, дослідниця поділила на декілька галузей і визначила питання, які вивчатиме кожна з них:

- *теорія соціальної праці* (вивчення умов, в яких виникає потреба швидкої педагогічної допомоги, опіки, допомоги, забезпечення, а також шляхів пошуку суспільних сил та їх організація з метою життєтворчості);
- *теорія культурно-освітньої праці* (освіта дорослих) – охоплює проблеми потреб у царині духовної культури і можливості їх задоволення;
- *історія соціально-освітньої праці* (дослідження чинників еволюції організації суспільства, їхнього зв’язку, тривалості, зміни напрямку і форм, наслідків на широкому тлі соціального і культурного життя).

Термін “соціальна педагогіка”, з погляду Г. Радлінської, виражає її детермінуючу роль між науками про виховання, культуру та суспільство [8, s. 362].

Окрім вищенаведених науковців, з цим періодом становлення соціальної педагогіки як науки у Польщі пов’язана діяльність таких педагогів: Е. Абрамовські (1868–1918), С. Бржожовські (1878–1911), Л.-В. Давід (1859–1914), К. Корніловіч (1892–1939), І. Мощинська (1864–1941), В. Хіршфелд (1849–1899) та ін.

Другий етап (1920–1939) у розвитку школи соціальної педагогіки Польщі – період теоретичного осмислення загальних проблем соціального виховання, вивчення досвіду діяльності різноманітних позашкільних

соціокультурних інституцій, аналіз впливу на виховання різних соціальних середовищ та структур.

Для нового етапу характерне виокремлення соціальної педагогіки із загальної й зосередження уваги вчених на синтезі педагогічного предмета із соціологічними знаннями. Наукову школу цього часу можна характеризувати за всіма чотирма ознаками: розвиваються концептуальні засади нової науки, формується школа науковців, розробляються теорії, технології. У цей період у Польщі виокремилися нові напрямки досліджень – психологія виховання і соціологія виховання. Дослідження соціальних аспектів виховання були зосереджені в таких інституціях: Польський інститут соціології, Інститут суспільних справ, Інститут суспільного господарства. Теоретико-методологічні засади розвитку соціальної педагогіки періоду 1918–1939 років ґрунтувалися на соціологічних теоріях. Основні положення цих теорій щодо педагогічного процесу:

- соціальна дійсність має свої особливі закони, а процеси і явища, що в ній відбуваються, специфічні, істинні, доступні емпіричним дослідженням за допомогою методів наукового пізнання;
- виховання як соціальне явище охоплює різні середовищні впливи на розвиток і формування дитини;
- виховання як соціальний процес розглядають у взаємозв'язку з розвитком, напрямком якого “закодований” в соціальному оточенні особистості й спрямований на формування вихованця як члена соціальної групи;
- соціальне середовище зумовлює відповідальні впливи на ефективність виховної діяльності [3, s. 16].

Дослідження представників соціальної педагогіки ґрунтувались на гуманістичному розумінні людської природи та соціологічних знаннях про середовищні детермінанти розвитку людини. Широко трактували поняття виховання (об'єднання внутрішньо і позашкільних впливів середовища) та соціального середовища виховання. Аналіз діяльності науковців цього періоду свідчить про те, що вони започаткували творчі об'єднання, які проводили соціально-педагогічні дослідження, одночасно напрацьовували нові методи й техніки досліджень виховної діяльності. Це дало змогу розрізнити педагогіку загальну і соціальну, а також соціальну педагогіку і соціологію виховання.

Г. Радлінська у створеній нею ж у Варшаві приватній вищій школі (1925–1945) організовує студії соціально-освітньої праці, де ведеться підготовка соціальних педагогів, культосвітніх і соціальних працівників. У цей період вона написала свої головні праці. “Відносини вихованця і суспільного середовища” у наукових польських колах вважають першим посібником з пропедевтики соціальної педагогіки. Результати практичної

діяльності та досліджень соціально-педагогічних аспектів шкільного середовища наведено у збірнику “Соціальні причини шкільних успіхів та невдач”, а також у працях “Нариси із соціальної педагогіки”, “Виховання дорослих”.

Вагомий внесок у розвиток соціальної педагогіки в період міжвоєнного двадцятиліття зробив Зигмунд Мисляковський (1890–1971) – професор філософії і педагогіки Ягеллонського університету. Основи соціальної педагогіки він будував на положеннях соціології Е. Даркгейма. Поняття виховання розглядав у широкому соціальному значенні. На його думку, “...до цього поняття належатимуть ті різні процеси й чинники оточення, яким підпорядкований індивід під час появи на світ, процеси і чинники, завдяки яким індивід стає здатним до самостійного існування у властивій для нього “життєвій сфері” [6, s. 4].

Теоретичні дослідження про вплив соціального середовища на виховання та його наслідків, окрім Г. Радлінської та З. Мисляковського, були предметом зацікавлень й інших педагогів, представників школи соціальної педагогіки цього періоду, зокрема, М. Ліпська-Лібрахова (соціально-економічні та культурні аспекти розвитку сільської дитини); М. Фальський (дослідження впливу соціальних умов на рівень освіченості молоді); Й. Бабіцький (проблеми вільного часу учнів позашкільних установ) та ін.

Третій етап (1945–1980-ті). Розвивається теорія соціальної педагогіки, нагромаджується її емпірична база, яку формує соціально-педагогічна діяльність.

Соціальна педагогіка Польщі розвивається як самостійна наукова дисципліна. Для цього періоду характерний динамічний розвиток досліджень саме в галузі соціальної педагогіки в спеціалізованих наукових осередках, а також запровадження “соціальної педагогіки” як навчальної дисципліни. З нею пов’язують надії на реформування загальної системи освіти, позашкільної освіти, а також розвиток соціальних служб.

Після Другої світової війни дослідження із соціальної педагогіки вели на кафедрі соціальної педагогіки в Лодзькому університеті під керівництвом проф. Г. Радлінської. Осередок Лодзького університету становили такі видатні професори: Р. Врочинський, А. Камінський, І. Лепальчик. У 1960 році після тривалої перерви (з 1949 року) відновлено функціонування кафедри соціальної педагогіки під керівництвом проф. А. Камінського. Наукова діяльність кафедри була спрямована на визначення умов розвитку й ефективності соціально-педагогічного функціонування виховних середовищ; аналіз умов розвитку дитини, молоді, дорослих; прогнозування теорії розвитку соціальної та виховних сфер.

Кафедру соціальної педагогіки Варшавського університету створено 1957 року (керівник – Р. Врочинський; науковці кафедри – І. Вольчук,

Т. Вуек, Г. Издебська, Є. Тремпала, Т. Пільч). Головну увагу зосереджено на вивченні соціально-педагогічних аспектів: вільного часу і дозвілля шкільної молоді; середовищних умов діяльності школи; суспільних умов вибору професії й професійної активності; історичного підґрунтя соціальної педагогіки; опікунської педагогіки.

У 70-х роках під впливом загальних тенденцій освіти країн соціалістичного табору дослідження було зосереджено на проблемах безперервної освіти, марксистсько-ленінської методології. З 1969 р. у Польщі починають відкриватися кафедри соціальної педагогіки в різних наукових і академічних осередках. Наприклад, у Познанському університеті (1969), Вищій педагогічній школі в Бидгощі (1972), в Торуні та Катовіцах (1974), у Зеленій Гурі (1983). На кафедрі соціальної педагогіки Познанського університету працювали такі професори: С. Ковальський, Х. Мучинський, З. Квеціцький. Проблематика досліджень цього наукового осередку охоплює шкільну диференціацію та індивідуалізацію, проблеми асоціальної поведінки дітей з неблагополучних сімей, взаємодію виховної системи із середовищем, методологічні аспекти досліджень у соціальній педагогіці, проблеми опіки і виховання за місцем проживання.

Кафедра опікунської педагогіки (Гданський університет), кафедра педагогіки дорослих (Вроцлавський університет), кафедра культури й освіти дорослих (Ягеллонський університет) досліджували проблеми освіти працюючих, ліквідації неграмотності, соціалізації молоді. Відомі осередки досліджень із соціальної педагогіки – Інститут суспільної профілактики і досліджень родини (Варшавського університету), Варшавський інститут педагогічних досліджень. У ці роки досить часто видавали та перевидавали літературу із соціальної педагогіки. Зокрема, наукові праці Г. Радлінської; посібники Р. Врочинського “Вступ до соціальної педагогіки” та “Соціальна педагогіка”, А. Камінського “Функції соціальної педагогіки”.

Четвертий етап розпочався у 90-х роках ХХ ст. Тенденції, які його формують, простежуються і досі. Характерним є цілісний розвиток наукової школи соціальної педагогіки, яка забезпечує функціонування систем професійної підготовки, узгодження мети і завдань на різних рівнях професійної освіти із загальнодержавними стратегіями розгляду соціальної діяльності як особистісно орієнтованої та спрямованої на формування повноцінної спільноти.

У 90-х роках ХХ ст. соціальна педагогіка Польщі набуває дедалі більшого прикладного характеру, розв'язуючи конкретні завдання в ділянці підготовки особистості до життя в умовах, що змінюються, з метою забезпечення їй можливостей суспільного розвитку, активної участі в науці, в професійній діяльності і в дієвому відпочинку. Сьогодні соціальна педагогіка Польщі пов'язана з такими сферами суспільного життя, як освіта, наука,

культура, праця молодого і старшого поколінь. Особливу увагу приділяють проблемам опіки і виховання особистості та її соціальної адаптації у дошкільні, школі, позашкільних закладах. У сучасній теорії соціальної педагогіки зосереджено дослідження виховно-опікунської та культурно-творчої діяльності родини, школи, суспільних організацій, церкви, закладів праці, суду та комісій у справах неповнолітніх.

Науковці, які досліджують сучасні проблеми виховання, називають діяльність усіх освітньо-виховно-опікунських інституцій процесом “суспільного порятунку”. Соціальна педагогіка 90-х років вирізняється досить широким спектром наукової літератури. Наукові статті, монографії, матеріали конференцій, освітня періодика (понад 10 журналів) свідчать про актуальність проблем соціальної педагогіки, зокрема, пов’язаних з освітньою, соціально-опікунською діяльністю, вихованням у позашкільних середовищах. Зазначимо деякі з них: А. Радзевич-Вінницький “Соціальна педагогіка як мистецтво ХХ ст.”; Т. Пільш, І. Лепальчик “Соціальна педагогіка. Людина у світі, що змінюється”; С. Кавула “Студії із соціальної педагогіки” та ін.

Зауважимо, що сьогодні науковці, представники соціальної педагогіки Польщі виконують роль аніматорів, творців нової стратегії виховання і життя, пристосування виховних середовищ до змінених потреб людини і загальногосподарських та загальносуспільних умов у Польщі та Європі.

Отже, у своєму становленні наукові школи соціальної педагогіки Польщі пройшли декілька етапів. Вони розвивалися завдяки групам професіоналів, котрі вели науково-практичну та дослідницьку роботу в соціально-педагогічній площині, були об’єднані ідеями, методиками, науковими традиціями, завданнями, спрямованими на пошук нових фактів, висунення гіпотез, концепцій, теорій.

-
1. *Зербіно Д. Д.* Наукова школа: лідер і учні. Львів, 2001.
 2. *Храмов Ю. А.* Научные школы в физике. К., 1987.
 3. *Drynda Danuta.* Pedagogika II Rzeczypospolitej: Warunki, orientacje, kontrowerje. Katowice, 1987.
 4. *Kamiński A.* Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna. Wydanie czwarte. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, 1980.
 5. *Karpowicz S.* Pisma pedagogiczne. Wybór, wstęp, opracowanie R. Wroczyński. Wrocław; Warszawa, 1965.
 6. *Mysłakowski Z.* Pedagogika ogólna. Odbitka z Encyklopedii Wychowania. Warszawa, 1935.
 7. *Radlinska H.* Pedagogika społeczna. Warszawa, 1961.

8. *Radlinska H.* Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego. Szkice z pedagogiki społecznej. Warszawa, 1935.
9. *Wroczyński R.* Pedagogika społeczna. Wydanie IY uzupełnione. PWN. Warszawa, 1985.

THE ORIGINATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL PEDAGOGY RESEARCH SCHOOL IN POLAND

Svitlana Kohut

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

The article considers the problems of social pedagogy research school origin and development in Poland. It outlines the stages of social pedagogy research school developing, and defines their peculiar aspects. It analyses the research work of outstanding social pedagogy scholars. The author also describes the research centres of social pedagogy in Poland.

Key words: development, research school, social pedagogy, social pedagogical research, socialization.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2007
Прийнята до друку 24.10.2007